

TEMA 15
INDETERMINACIÓ DE LA TRADUCCIÓ RADICAL SEGONS QUINE
(Manuel Pérez Otero)

- Tema
- Exercicis
- Referències:
 - Bibliografia
 - Llocs web

TEMA 15

INDETERMINACIÓ DE LA TRADUCCIÓ RADICAL SEGONS QUINE

Manuel Pérez Otero

15.1. Introducció

Willard V. O. Quine (1908-2000) ocupa un lloc prominent en la història del pensament contemporani, molt especialment en el camp de la filosofia del llenguatge i altres àrees relacionades de la filosofia. Quine defensa un empirisme radical, incompatible amb la idea d'un coneixement independent de l'experiència, i incompatible també amb la separació qualitativa entre ciència i filosofia. Aquesta posició, combinada amb una metodologia estrictament conductista en la investigació sobre el llenguatge, sostenen l'animadversió que tenia envers els conceptes semàntics intensionals, principalment el concepte intuïtiu de significat.

En un dels seus articles més cèlebres, "Dos dogmes de l'empirisme" (1951), Quine havia emprès la crítica d'aquests conceptes posant en qüestió la noció de veritat analítica —veritat en virtut del significat— i altres nocions afins, que exercien un paper important en les teories d'il·lustres filòsofs del llenguatge que l'havien precedit, com ara Frege, Russell, Wittgenstein i Carnap. Uns anys més tard, Quine proposa una altra línia d'atac als conceptes semàntics intuïtius: a "Significat i traducció" (1959) i en el capítol 2 del llibre *Paraula i objecte* (1960) s'analitzen les condicions definitòries d'una traducció correcta entre llengües completament diverses. Partint de les connexions que hi ha entre el concepte de traducció i els de sinonímia, significat o analiticitat, Quine extreu conclusions sorprenents que, novament, fomenten l'escepticisme envers totes aquestes nocions intensionals. Ens ocuparem aquí d'exposar aquesta crítica de Quine, sintetitzada en la seva tesi sobre la indeterminació de la traducció radical.

15.2. Les condicions empíriques definitòries de la situació de traducció radical

Els conceptes de significat, sinonímia i traducció estan estretament relacionats entre si. El significat d'una expressió lingüística, α , és allò en virtut del qual una altra expressió, β , és una bona traducció de α . β és una bona traducció de α si i només si α i β són sinònimes entre si, és a dir, si i només si comparteixen el significat. Tenint en compte aquests vincles, Quine proposa un enfocament nou a la investigació sobre el significat: estudiar indirectament aquest concepte a partir d'un estudi del concepte de traducció. Per això idea un experiment mental en el qual ens proposa d'adoptar hipotèticament la perspectiva d'un lingüista en situació de *traducció radical* en relació amb una llengua aliena.

El projecte de la traducció radical queda caracteritzat en els termes següents:

- a) El lingüista té com a propòsit elaborar un manual que li permeti traduir a la seva llengua totes i cada una de les oracions de la llengua aliena.
- b) La llengua que cal traduir és una de tan radicalment distant de la del lingüista com sigui possible, de manera que aquest no en pugui tenir cap tipus de coneixement previ. Si no fos així, la informació prèvia podria barrejar-se indegudament en el procés de traducció, i incidiria en alguns dels resultats. Es tracta precisament d'aïllar la naturalesa del significat, assumint que el significat és allò que capta el lingüista i reflecteix al manual. Això requereix partir de zero, sense pressuposicions inicials, ni tan sols les que poguessin estar induïdes per semblances entre les expressions d'ambdues llengües.
- c) El lingüista du a terme la tasca dins una comunitat de parlants *nadius*, usuaris de la llengua que ha de traduir. Elabora el manual basant-se en dades empíriques observades sobre la conducta d'aquests parlants i les seves relacions amb l'entorn.

Com a resultat de les reflexions sobre aquesta situació imaginària, Quine extreu aquesta tesi:

Indeterminació de la traducció radical: hi ha enunciat α de la llengua nativa per als quals hi ha bones traduccions en la llengua pròpia que són incompatibles entre si.

La tesi estableix, doncs, que el procediment de la traducció radical permet elaborar almenys dos manuals llengua nativa - llengua pròpia que són ambdós correctes però que satisfan la condició següent: almenys un enunciat α de la llengua nativa és traduït per un manual com a β_1 i és traduït per l'altre com a β_2 , i β_1 i β_2 són enunciat incompatibles entre si.

Encara que Quine no explica amb precisió en què consistiria aquesta presumpta incompatibilitat, és obvi que la seva tesi dóna suport a una posició radicalment escèptica sobre el significat i la relació de sinonímia. Conforme a la comprensió intuïtiva preteòrica d'aquests conceptes, la sinonímia és una relació d'equivalència. Però la tesi de la indeterminació de la traducció contradiu fins i tot una dada tan bàsica com aquesta. Aquest resultat paradoxal indicaria que els conceptes semàntics familiars (significat, traducció, sinonímia), concebuts segons els criteris intuïtius estàndard, són incoherents. Segons Quine hem de prescindir d'aquests conceptes; o bé interpretar-los en un sentit estrictament conductista (segons les indicacions que assenyalen en les seccions següents), que en realitat no permeti diferències genuïnes entre el significat d'aquestes diferents traduccions correctes d'una oració nativa que aparentment resulten incompatibles entre si. És precisament una concepció intuïtiva no conductista d'aquestes nocions semàntiques —que s'hauria revelat com a inconsistent internament— la que sostindria aquesta aparença errònia d'incompatibilitat.

Dues consideracions explicatives poden ser útils per comprendre millor la tesi de Quine. Per començar, el significat de què estem parlant és el que es denomina de vegades *significat cognitiu* i del qual queden exclosos (com quedaven exclosos explícitament en la teorització de Frege de les nocions semàntiques de referència i de sentit; **Vegeu TEMA 3: FREGE, PRINCIPIS DEL CONTEXT I DE LA COMPOSICIONALITAT; SENTIT I REFERÈNCIA**) qualsevol tipus d'element estètic, retòric, etc., que sí que ha de tenir en compte un traductor amb propòsits diferents (per exemple, la traducció d'un poema, del qual es pretenen conservar, en la mesura del que sigui possible, els valors estètics). Si el lingüista també es proposés conservar en la traducció aquests altres elements que van més allà del *significat cognitiu* (i que, conforme a altres usos més laxos del terme, també són considerats de vegades com a part del *significat*), segurament resultaria sorprenent fins i tot que hi hagués traducció per a totes les oracions de la llengua nativa. O bé, si es relaxessin els criteris d'acceptació del que és una traducció de manera que es fessin aquestes traduccions, no semblaria tan estranya la tesi de la indeterminació.

D'altra banda, seria completament incorrecte suposar que la tesi estableix la impossibilitat de traduir alguns enunciat de la llengua nativa a la llengua del lingüista perquè hi hagi aspectes del significat que no puguin recollir-se mitjançant la traducció. La tesi és més aviat de sentit contrari: no ens falten manuals de traducció, sinó que —per dir-ho així— ens en sobren. Quine se situa en una posició contraposada a qualsevol suggeriment que la llengua radicalment aliena i la llengua pròpia siguin incomparables o incommensurables entre si (la seva tesi contrasta amb les afirmacions sobre incommensurabilitat entre els llenguatges d'algunes teories científiques, molt debatudes en la filosofia i la història de la ciència des dels anys seixanta).

15.3. La base conductista en l'aprenentatge del significat

Un aspecte clau en el plantejament de la situació de traducció radical és la metodologia estrictament conductista que ha de presidir la tasca del lingüista. Els criteris per a la traducció només poden basar-se en informació procedent de la conducta observable dels parlants nadius en interrelació amb el seu entorn. Se n'exclouen totes les altres dades; per exemple, dades sobre els estats mentals del subjecte o sobre els seus estats cerebrals descrits per la

neurofisiologia. El conductisme metodològic en la investigació del significat lingüístic és, doncs, una premissa fonamental en l'argumentació que condueix a la tesi de la indeterminació de la traducció.

Quine ho reconeix explícitament i ofereix una justificació crucial d'aquesta premissa. Tots hem après un llenguatge aplicant aquesta mateixa metodologia conductista: observant la conducta lingüística dels altres i mitjançant el reforç o la correcció que d'altres han fet de la nostra pròpia conducta lingüística. Si d'aquesta manera hem après el significat és perquè no hi ha res en el significat que no pugui inferir-se a partir de la conducta manifesta en situacions observables. Qualsevol factor aliè resulta irrellevant en la determinació del significat:

[...] l'aproximació conductista a aquest problema és inevitable. En psicologia es pot ser conductista o no, però en lingüística no hi ha elecció possible. Cada un de nosaltres ha après la seva llengua observant la conducta verbal d'altres persones i rebent el reforç o la correcció dels qui observaven la nostra conducta verbal titubejant. No tenim una altra cosa que conducta pública en circumstàncies observables. [...] No hi ha res més a dir sobre significat lingüístic que el que es desprengui de la conducta pública en situacions observables. (*La recerca de la veritat*, pàg. 66.)

Aquest argument revela a més que el propòsit de Quine no és assenyalar una limitació epistemològica en la nostra capacitat de seleccionar un únic manual de traducció correcte, o en la nostra capacitat de discriminar, entre dos manuals, quin és més adequat. Podem elaborar diferents manuals —incompatibles entre si— que, des d'un punt de vista objectiu (no només pel que fa al que som capaços de saber), són igualment apropiats. No es tracta que no puguem reconèixer els trets distintius que marquin una diferència rellevant entre els manuals, sinó que no hi ha aquests trets, perquè si hi fossin es posarien de manifest en la conducta observable.

15.4. Estimulacions sensorials i disposicions lingüístiques

La conducta rellevant dels parlants nadius no queda recollida pel lingüista mitjançant una mera collita d'accions realment dutes a terme, sinó que es caracteritza en termes disposicionals, que fan referència a les disposicions lingüístiques dels nadius. El lingüista forma i contrasta hipòtesis empíriques sobre aquestes disposicions, les quals s'expressen mitjançant enunciat condicionals subjuntius que —en una primera aproximació— tindrien la forma següent:

- (1) Si es donessin les condicions C davant del parlant natiu H, llavors la conducta (lingüística) de H seria G.

Quine considera que les accions que expressen —respectivament— assentiment i dissentiment seran de les primeres que el lingüista podrà reconèixer i traduir correctament. Això permet una simplificació: la conducta del nadiu que consisteix a proferir una oració S s'equipara a la conducta d'assentir davant de S si algú presentés S perquè la considerés. Així, les possibles respostes lingüístiques observables del nadiu —expressades en el conseqüent de l'enunciat condicional subjuntiu corresponent— es redueixen a dos: assentiment o dissentiment davant d'oracions sotmeses a consideració.

Pel que fa a l'antecedent del condicional subjuntiu, aquest especifica dos factors que representen tipus de circumstàncies davant de les quals pot estar el natiu hipotèticament i que contribuiran a provocar una resposta o l'altra (assentiment o dissentiment) per part d'aquest:

- (i) L'oració que es presentaria al nadiu.
- (ii) L'efecte que produeix un estímul extern (la pluja, un arbre, les mans, un conill, la calor, un agrimensur) en el sistema perceptiu del nadiu durant un breu període de temps (uns segons). Podem identificar aquest efecte amb una *estimulació sensorial*, definida com a successió d'estats d'activació dels receptors sensorials del subjecte. Al seu torn, cada

estat d'activació pot identificar-se amb un subconjunt de receptors sensorials: els receptors que estarien activats durant l'exposició a l'estímul extern (és a dir, durant el temps que dura l'estimulació sensorial).

El lingüista pot tenir coneixement d'aquests factors i, de vegades, controlar-los. Aconsegueix identificar i reproduir oracions (tot i que encara no sàpiga el que signifiquen), cosa que li permet de reconèixer les oracions que els diferents nadius es dirigeixen els uns als altres, i pot proferir ell mateix davant del nadiu algunes d'aquestes oracions.

D'altra banda, també pot conèixer quina estimulació sensorial té el nadiu, i provocar algunes d'aquestes estimulacions. Per a això no és necessari que el lingüista tingui coneixements de fisiologia de la percepció. No es requereix que classifiqui les estimulacions sensorials d'acord amb la caracterització fisiològica. Pot classificar-les indirectament, tenint en compte quins són els estímuls provocadors de les estimulacions. Observant els estímuls i la situació del nadiu respecte d'aquests (posició relativa, distància, il·luminació, etc.), el lingüista és capaç de discernir quines estimulacions sensorials experimenta el nadiu per analogia amb el seu propi cas, extrapolant a partir del que ell mateix experimentaria en aquestes circumstàncies. Conseqüentment, pot provocar directament algunes de les estimulacions sensorials del nadiu, per exemple, mostrant-li un estímul determinat.

Aquest plantejament pressuposa una similitud fisiològica entre els aparells perceptius de nadius i lingüista. És raonable assumir que hi ha aquesta similitud. Tanmateix, l'esmentada pressuposició impediria aplicar el mètode de traducció esquematitzat per Quine, i les conclusions que n'extreu, a llenguatges que poguessin parlar éssers d'altres espècies, i això limitaria l'abast de la tesi de la indeterminació. En treballs més recents, Quine evita aquesta restricció perquè utilitza definicions diferents que permeten generalitzar el mètode de traducció a casos potencials en què nadius i lingüista no comparteixen els (tipus de) receptors sensorials (cf. Quine 1990, pàg. 69-75). Continuarem la nostra exposició, tanmateix, atenint-nos a les definicions originals de Quine (sabent que la seva argumentació no depèn essencialment d'assumir aquesta similitud fisiològica).

Donades totes les indicacions anteriors, és raonable considerar que els enunciats subjuntius que expressin les disposicions lingüístiques dels parlants nadius tinguin la forma següent:

- (2) Si el parlant natiu H tingués l'estimulació sensorial E i se li sotmetés a consideració l'oració S, llavors H assentiria (dissentiria);

que es considerarà equivalent a aquesta altra construcció, que usarem com formulació estàndard:

- (3) L'estimulació sensorial E provocaria l'assentiment (el dissentiment) de H davant de l'oració S.

Així doncs, en el procés d'elaboració del manual de traducció, el lingüista recopila diferents oracions de la llengua nativa, que sotmet a la consideració dels parlants (o bé observa que li són sotmeses per altres), en presència de diferents estimulacions sensorials (algunes de les quals pot provocar ell mateix). I mitjançant enunciats del tipus de (3) formula les conjectures que construeix i contrasta (sobre les disposicions lingüístiques dels parlants).

15.5. Oracions ocasionals, oracions fixes i significat estimulador

Utilitzant els elements conceptuals que hem ressenyat —compatibles amb la metodologia conductista— Quine introdueix diverses nocions tècniques, amb les quals especificarà criteris per a la traducció de la llengua aliena. Presentarem algunes d'aquestes nocions i els criteris corresponents. (Les diferents propietats i relacions que es defineixen a continuació es poden

tenir en graus diferents. I els diversos exemples que esmentem exemplifiquen també en diversa mesura aquestes propietats i relacions.)

Una *oració ocasional* és una oració que només provoca assentiment o dissentiment si va acompanyada de certes estimulacions sensorials. Exemples d'oracions ocasionals del català: 'plou', 'cavall', 'solter', 'té la cara bruta', 'Hèssper'. Algunes d'aquestes "oracions" tenen un ús prioritari com a predicats o com a noms propis. Però és l'ús com a oracions el que interessa aquí. La idea és assimilar aproximadament el proferiment de 'cavall' o de 'Hèssper' davant d'una determinada estimulació sensorial al proferiment d'oracions com ara 'això és un cavall' o 'això és Fòsfor' davant de l'estímul que causa l'estimulació sensorial, i que seria el referent de l'expressió índexica 'això'.

Les oracions no ocasionals són oracions *fixes*. És a dir, una *oració fixa* és una oració que pot provocar assentiment o dissentiment independentment de quina sigui l'estimulació sensorial que té el subjecte. Exemples: 'Roma és a Itàlia', 'el meu pare és ros', 'han portat el diari'.

Significat estimulador positiu de l'oració ocasional S per al parlant H en el moment de temps t (SE^+ de S per a H en t) = conjunt de totes les estimulacions sensorials que provocarien en t l'assentiment de H davant de S.

Significat estimulador negatiu de l'oració ocasional S per al parlant H en el moment de temps t (SE^- de S per a H en t) = conjunt de totes les estimulacions sensorials que provocarien en t el dissentiment de H davant de S.

El *significat estimulador* de l'oració ocasional S per al parlant H en el moment de temps t està constituït pels significats estimuladors positiu i negatiu corresponents. Per tant, pot identificar-se amb el parell ordenat $\langle SE^+ \text{ de S per a H en t}, SE^- \text{ de S per a H en t} \rangle$.

15.6. Criteri per a la traducció d'oracions observacionals

Una *oració observacional* és una oració ocasional amb un significat estimulador que és, en general, el mateix per a diferents parlants i en diferents moments de temps. Exemples: 'plou', 'cavall', 'té la cara bruta'. No són observacionals les oracions ocasionals 'solter' o 'Hèssper': ja que els diferents parlants tenen informació diferent sobre quines persones són solters o sobre quin astre és Hèssper (perquè ser solter o ser Hèssper no són propietats directament observables), una mateixa estimulació (causada per una determinada persona o per un cert cos celest) provocaria assentiment en alguns parlants però no en altres.

Respecte a una oració observacional, S, no cal relativitzar el significat estimulador a un parlant particular H i un període de temps particular t, perquè aquest significat estimulador de S és en general el mateix, independentment del parlant i el període de temps. Així doncs, podem parlar simplement del significat estimulador de S, sense fer referència a parlants i períodes de temps específics.

El primer criteri per a la traducció concerneix a les oracions observacionals, i ens indica com traduir-les:

- [C.1] Si α és una oració observacional, llavors la traducció, $\text{trad}(\alpha)$, ha de ser una oració observacional que tingui el mateix significat estimulador que α .

Mitigant una posició radicalment holista que havia mantingut anteriorment, Quine creu que les oracions observacionals tenen un significat individual relativament aïllable; aquest significat coincideix amb el significat estimulador, tal com aquest ha estat definit per Quine. Així doncs, dues oracions observacionals són sinònimes si i només si comparteixen el significat estimulador.

15.7. Sinonímia intrasubjectiva

Dues oracions ocasionals, α i β , són *intrasubjectivament sinònimes* per al parlant H en el període de temps t si i només si SE de α per a H en t = SE de β per a H en t. Exemple: si Alexandre creu, en t, que 'Hèsper' i 'Fòsfor' denoten el mateix objecte, llavors aquestes oracions són intrasubjectivament sinònimes per a Alexandre en t.

Dues oracions ocasionals, α i β , són *intrasubjectivament sinònimes* si i només si per a tot parlant H, i tot moment t, α i β són intrasubjectivament sinònimes per a H en t. Exemples: 'solter' i 'baró no casat' són intrasubjectivament sinònimes. D'altra banda, 'Hèsper' i 'Fòsfor' no són intrasubjectivament sinònimes. Algunes estimulacions sensorials (que presentin el planeta Venus en una determinada posició) provocaran, en un moment t, l'assentiment d'alguns parlants davant de 'Hèsper' però no davant de 'Fòsfor', o viceversa. Per tant, 'Hèsper' i 'Fòsfor' no són intrasubjectivament sinònimes en t per a aquests parlants. Passa el mateix respecte a 'aigua' i 'H₂O', en la mesura que hi hagi parlants que no associïn una única denotació a aquestes dues expressions.

Hi ha un criteri de traducció que concerneix a les oracions intrasubjectivament sinònimes. No especifica com traduir cap oració, però prohibeix certes traduccions possibles:

- [C.2] Si α i β són oracions ocasionals intrasubjectivament sinònimes entre si, llavors les traduccions respectives, trad(α) i trad(β) han de ser intrasubjectivament sinònimes entre si.

15.8. Oracions estimuladorament analítiques

Una *oració estimuladorament analítica* és una oració davant de la qual els parlants, en general, assentirien independentment de l'estimulació sensorial que tinguessin. Una *oració estimuladorament contradictòria* és una oració davant de la qual els parlants, en general, dissentirien independentment de l'estimulació sensorial que tinguessin.

També tenim criteris de traducció per a aquest tipus d'oracions:

- [C.3a] Si α és una oració estimuladorament analítica, llavors la traducció, trad(α), també ha de ser-ho.
- [C.3b] Si α és una oració estimuladorament contradictòria, llavors la traducció, trad(α), també ha de ser-ho.

L'únic correlat del concepte tradicional d'analicitat que resulta acceptable per a Quine —d'acord amb els canons científics conductistes que recomana— es troba precisament en el seu concepte d'oració estimuladorament analítica. Ara bé, les caracteritzacions de Quine no permeten fer cap diferència entre creences (enunciats que creiem vertaders) molt arrelades en tots els parlants i creences suposadament vertaderes en virtut del significat. Unes i altres oracions són estimuladorament analítiques. Però les primeres no serien considerades analítiques segons el concepte estàndard tradicional: encara que tots els parlants estiguessin convençuts de la veritat d'enunciats com ara 'la Terra és rodona', 'hi ha gats blancs', 'alguna vegada he menjat poma' o 'no tots els nens pesen el mateix', aquests enunciats expressarien veritats sintètiques.

Passa una cosa anàloga amb la relació entre el concepte preteòric intuïtiu de sinonímia i el concepte de Quine que més se li aproxima: la sinonímia intrasubjectiva. Que tots els parlants arribessin a creure molt fermament que l'aigua és H₂O faria que 'aigua' i 'H₂O' fossin oracions

intrasubjectivament sinònimes; però, ni tan sols en aquest cas serien ambdues oracions sinònimes segons la noció preteòrica de sinonímia. Tot això reafirma Quine en el rebuig dels conceptes intensionals d'analiticitat, sinonímia o significat en tant que aquests es conceben en el sentit intuïtiu tradicional.

15.9. Criteris per traduir les connectives lògiques. La impossibilitat d'un pensament no lògic

Quine també proposa criteris per a la traducció d'algunes expressions lingüístiques suboracionals. En particular, és possible reconèixer i traduir les connectives lògiques de la llengua nativa seguint aquests criteris:

- [C.4a] Una expressió N ha de traduir-se com la negació si i només si (per a qualsevol oració α , els parlants estan disposats a assentir davant de $N\alpha$ si i només si estan disposats a dissentir davant de α).
- [C.4b] Una expressió C ha de traduir-se com la conjunció si i només si (per a qualsevol oracions α , β , els parlants estan disposats a assentir davant de $\alpha C \beta$ si i només si estan disposats a assentir davant de α i a assentir davant de β).
- [C.4c] Una expressió D ha de traduir-se com la disjunció si i només si (per a qualsevol oracions α , β , els parlants estan disposats a dissentir davant de $\alpha D \beta$ si i només si estan disposats a dissentir davant de α i a dissentir davant de β).
- [C.4d] Una expressió M ha de traduir-se com el material condicional si i només si (per a qualsevol oracions α , β , els parlants estan disposats a dissentir davant de $\alpha M \beta$ si i només si estan disposats a assentir davant de α i a dissentir davant de β).

Aquests criteris tenen conseqüències filosòfiques i antropològiques interessants. Alguns autors han suggerit de vegades la possibilitat que una comunitat d'individus tingués una mentalitat *prelògica*, o —en general— la possibilitat que d'altres tinguessin una lògica diferent a la nostra (Quine esmenta explícitament a l'antropòleg Levy-Bruhl). Tanmateix, els criteris de Quine de traducció de les connectives lògiques descarten aquestes presumptes possibilitats (si és que la suposada divergència tingués a veure amb aquests termes; si estigués relacionada amb els quantificadors no obtindríem la mateixa conclusió). Resulta intel·ligible atribuir als nadius una mentalitat *prelògica* o una lògica diferent de la nostra. L'atribució esmentada consistiria a dir, per exemple, que els nadius, contrariant el nostre principi de no-contradició accepten α i la negació de α . Aquesta situació, però, es manifestaria en les corresponents disposicions a assentir i dissentir. El primer dels tres criteris anteriors dictaria que la suposada negació de α no és tal negació: si els nadius assenteixen davant de α i també davant de $N\alpha$, llavors N no pot traduir-se com un signe de negació. Podríem expressar la moralina de manera més general: abans d'atribuir als nadius una lògica diferent de la nostra hem de pensar que ens hem equivocat en traduir el seu llenguatge. (Aquesta idea també és conseqüència d'un postulat més general que guiaria les nostres atribucions de racionalitat als altres. Es tracta del Principi de caritat, formulat per Wilson, que exerceix un paper crucial en la filosofia del llenguatge i de la ment de Davidson.)

15.10. Hipòtesis analítiques

Suposem que utilitzant els criteris ja considerats —i potser alguns altres igualment admissibles des del conductisme— el lingüista ha aconseguit construir ja temptativament quatre manuals diferents, M_1 , M_2 , M_3 i M_4 , els quals tradueixen l'expressió nativa 'gavagai' mitjançant, respectivament, 'conill', 'part temporal de conill', 'part espacial no separada de conill' i 'conillitat'.

Una part espacial no separada de conill és, per exemple, l'orella esquerra d'un conill o el cap, sempre que aquestes parts no estiguin separades de la resta de l'animal. El concepte de part temporal resulta una mica menys intuïtiu; però podem fer-nos-en una idea per analogia amb la noció de part espacial, intercanviant la dimensió espacial per la dimensió temporal. Són, doncs, parts temporals de conill el tercer any de vida d'un conill o el darrer minut. Pel que fa a la conillitat, és la propietat que posseeixen exactament aquells individus que són conills, l'universal únic exemplificat per tots els conills i només per ells.

Si els criteris de traducció s'han usat correctament, 'gavagai' i 'conill' —considerades com a oracions observacionals— tenen el mateix significat estimulador. Però 'gavagai' comparteix el significat estimulador també amb cada una de les altres tres oracions: 'part temporal de conill', 'part espacial no separada de conill' i 'conillitat'. En efecte, cada ocasió en la qual l'estimulació sensorial que tenim ens presenta un conill (és a dir, cada ocasió com aquelles en les quals un estímul extern que és un conill causa l'activació d'algun subconjunt dels nostres receptors sensorials) i estem disposats a assentir davant de l'oració 'conill' és una ocasió en la qual l'estimulació sensorial també ens presenta una part temporal d'un conill, ens presenta una part espacial d'un conill i ens presenta la conillitat (en presentar-nos una de les seves exemplificacions) i estem disposats conseqüentment a assentir davant de qualsevol de les altres tres oracions ('part temporal de conill', 'part espacial no separada de conill' i 'conillitat'). Passa el mateix en el sentit contrari: les estimulacions sensorials que provocarien el nostre assentiment davant de, per exemple, 'part espacial no separada de conill' provocaria també el nostre assentiment davant de 'conill'. La situació és enterament anàloga si en lloc d'assentiment parlem de dissentiment.

En definitiva, l'oració nativa i les quatre oracions en català són equivalents en significat estimulador. Tenim, doncs, que cada un dels quatre manuals, M_1 , M_2 , M_3 i M_4 , pot ser —per tot el que sabem— correcte, ja que tots ells tradueixen 'gavagai' en consonància amb l'únic criteri aplicable: el criteri [C.1]. Considerades com a oracions, Quine no té inconvenient a sostenir que no hi ha diferència en el significat de 'conill', 'part temporal de conill', 'part espacial no separada de conill' i 'conillitat', ja que són oracions observacionals amb significat estimulador idèntic.

Això no obstant, tenim la impressió que no són expressions sinònimes, i sembla que hi hauria d'haver criteris que descartessin gairebé tots aquells manuals. En efecte, hi ha criteris ulteriors que restringeixen més la gamma de manuals de traducció admissibles, i que podrien prohibir alguns dels manuals M_1 , M_2 , M_3 i M_4 . La tasca del lingüista —traduir les expressions lingüístiques fonamentals (vegeu **TEMA 1: CONCEPTES BÀSICS**. En especial les seves seccions 1.3. **Oracions, enunciats i proposicions** i 1.5. **Valor de veritat. Condicions de veritat**): les oracions— està facilitada per hipòtesis sobre la traducció d'expressions suboracionals: a més de traduir oracions senceres, el lingüista reconeix parts d'oracions que es repeteixen en diferents construccions lingüístiques i formula hipòtesis posant en correlació aquestes "paraules" nadiues amb paraules de la seva llengua. Quine anomena *hipòtesis analítiques* aquestes propostes de traducció de parts d'oracions. (De fet, ja hem entrevist exemples d'hipòtesis analítiques: els criteris per traduir connectives lògiques, [C.4a]-[C.4d], permetran derivar hipòtesis analítiques concretes que correlacionin determinades expressions natives amb les nostres expressions suboracionals 'no', 'i', 'o' i 'si ... llavors'.)

Cada una de les oracions 'conill', 'part temporal de conill', 'part espacial no separada de conill' i 'conillitat' funciona també com a expressió suboracional. I la diferència intuïtiva en el seu significat es posa en relleu tenint en compte l'aparició en altres oracions més complexes. La traducció d'oracions més complexes en les quals aparegui 'gavagai' dependrà parcialment d'hipòtesis analítiques que tradueixin altres elements d'aquestes oracions. La previsió natural és que aquestes hipòtesis analítiques contribueixin a discriminar entre manuals com ara M_1 , M_2 , M_3 i M_4 .

Il·lustrem aquesta previsió amb un exemple. Suposem que ' α ' és una expressió nativa suboracional que sintàcticament pot combinar-se amb 'gavagai' i dóna com a resultat una

oració. Per fer ressaltar el caràcter suboracional de ' α ' podem escriure ' $\alpha[\dots]$ ', on els punts suspensius simbolitzen els elements amb els quals s'ha de completar ' α ' per construir una oració. Combinada amb la paraula 'gavagai', la construcció ' $\alpha[\dots]$ ', donarà com a resultat una oració que pot representar-se així: ' α [gavagai]'. Suposem que els manuals, M_1 , M_2 , M_3 i M_4 , coincideixen en la hipòtesi analítica sobre la construcció nativa ' $\alpha[\dots]$ '. Tots la tradueixen per 'aquest és el mateix [trad(...)] que aquest'; això vol dir que una oració nativa que conté l'expressió ' α ' i altres elements queda traduïda com el que resulta de concatenar l'expressió 'aquest és el mateix' amb la traducció d'aquests altres elements i, finalment, amb l'expressió 'que aquest' (amb possibles variacions requerides per mantenir la concordança gramatical al gènere o el nombre).

Fetes totes aquestes suposicions, ja no podem continuar suposant que els quatre manuals siguin correctes. Un d'ells, com a màxim, serà adequat. Es constata comprovant com tradueixen ' α [gavagai]'. Cada una de les quatre traduccions corresponents difereix en significat estimulador de totes les altres. Això implica que almenys tres manuals infringeixen el criteri [C.1]. (Es deixa al lector com a exercici l'especificació de quines són aquestes traduccions, i la comprovació que els respectius significats estimuladors no coincideixen.)

15.11. Indeterminació de la traducció

Acabem d'indicar en quina manera la complementació dels criteris explícitament formulats per Quine per diverses hipòtesis analítiques sobre traducció de parts suboracionals ("paraules") suposa restringir raonablement l'àmplia varietat de traduccions admissibles. Això permet mostrar amb més claredat quin tipus de possibilitats hi ha en joc; però —segons Quine— ni tan sols les hipòtesis analítiques són prou restrictives per descartar tots els manuals que intuïtivament semblen incorrectes. Dit en altres termes, sempre és possible conjuminar altres manuals de manera que s'eviti la maniobra amb la qual hem demostrat que no tots els manuals M_1 , M_2 , M_3 i M_4 poden ser correctes. D'això depèn justament que sigui o no vertadera la tesi de la indeterminació de la traducció.

Per il·lustrar com és possible esquivar el mètode anterior en relació amb l'expressió ' α [gavagai]' considerarem ara altres manuals. Suposem que de tots els manuals anteriors M_1 és l'únic que satisfà els criteris de traducció. Així doncs, només 'aquest és el mateix conill que aquest' comparteix el significat estimulador amb ' α [gavagai]'. Suposem també que els manuals M_5 , M_6 i M_7 coincideixen, respectivament, amb els manuals M_2 , M_3 i M_4 en la traducció de 'gavagai'. Però M_5 i M_6 tradueixen la construcció ' $\alpha[\dots]$ ' per 'aquest és el mateix agregat coniller de [trad(...)] que aquest', i M_7 la tradueix com a 'aquesta és la mateixa exemplificació de [trad(...)] que aquesta' (amb les variacions possibles per mantenir la concordança gramatical ja indicada anteriorment). (Entenguem que un *agregat coniller* és una composició o fusió de parts de conill —ja siguin espacials o temporals— que dóna com a resultat un conill sencer.) Tenim llavors que les respectives traduccions que M_1 , M_5 , M_6 i M_7 fan de ' α [gavagai]' coincideixen en significat estimulador. (El lector pot comprovar-ho com a exercici.) Aquests quatre manuals s'ajusten, doncs, al criteri [C.1]; i cap altre criteri permet descartar-ne algun. Pel que sabem, tots són igualment correctes.

Les divergències entre els manuals M_1 , M_5 , M_6 i M_7 respecte a les traduccions de 'gavagai' han estat "compensades" per altres divergències en les hipòtesis analítiques sobre certes expressions (sobre ' $\alpha[\dots]$ '). Quine considera que el mateix tipus de maniobra pot efectuar-se a gran escala, i afectar tot el llenguatge que estem traduint. Cap altre criteri de traducció que puguem introduir —que haurà de respectar la metodologia conductista— podrà evitar-ho. Una mateixa oració nativa (l'oració ' α [gavagai]' en el nostre exemple) quedarà traduïda correctament amb oracions

"incompatibles" entre si (com succeeix, en aquest exemple, amb 'aquest és el mateix conill que aquest' i 'aquesta és la mateixa exemplificació de conillitat que aquesta'), tal com estableix la tesi de la indeterminació de la traducció radical.

Només hem examinat diferents consideracions i exemples que il·lustren en manera abstracta per què podria resultar veritable la tesi de la indeterminació de la traducció. Tot això està encara lluny de constituir una demostració. En el capítol 2 del seu llibre *Raó, veritat i història*, Putnam ofereix un argument més precís amb el qual es mostra que la maniobra exemplificada en relació amb els manuals M_1 , M_5 , M_6 i M_7 pot generalitzar-se a tot el llenguatge (assumint que aquest pot formalitzar-se mitjançant el que en lògica es coneix com un llenguatge de *primer ordre*). De tota manera, la tesi de Quine de la indeterminació continua depenent del pressupòsit conductista i de la intel·ligibilitat de la noció d'incompatibilitat utilitzada per Quine.

• EXERCICIS

Exercici 1: Enunciar la tesi quineana de la indeterminació de la traducció radical.

Exercici 2: Reconstruir detalladament l'argument utilitzat per Quine per a justificar que la informació de la que pot disposar el lingüista en la situació de traducció radical ha d'estar restringida d'acord amb una metodologia conductista.

Exercici 3: Quin és el significat estimulatiu de 'plou'? Quin seria el significat estimulatiu d' 'advocat'? Quin seria el significat estimulatiu d' 'Aristòtil és savi'? Justificar les respostes.

Exercici 4: Il·lustrar amb exemples propis la diferència entre sinonímia intrasubjectiva per un parlant H en el temps t i sinonímia intrasubjectiva.

Exercici 5: Il·lustrar amb exemples propis les diferències entre, per una part, els conceptes intuïtius usuals de sinonímia i analiticitat i, per l'altra, els correlats conductistes quineans d'aquests conceptes: respectivament, la sinonímia intrasubjectiva i la analiticitat estimulativa.

Exercici 6: Per analogia amb el cas de la conjunció, algú podria proposar el següent criteri per a la traducció de la disjunció:

Una expressió D ha de traduir-se com a la disjunció si i només si (per a qualsevol oracions α , β , els parlants estan disposats a dissentir davant de $\alpha D \beta$ si i només si estan disposats a assentir davant de α o a assentir davant β)

Explicar per què no seria correcte aquest criteri.

Exercici 7: Suposem que els manuals que hem usat com a il·lustració, M1, M2, M3 i M4 coincideixen en la seva hipòtesi analítica sobre la construcció nativa ' β [...]', que tots tradueixen per 'tot[trad(...)] és un animal'. Explicar per què en virtut d'aquesta dada els criteris de traducció permetran descartar almenys tres d'aquests manuals.

Exercici 8: Donada la suposició de l'exercici anterior, especificar com podrien tres altres manuals, M5, M6 i M7, traduir ' β [...]' de forma que no fossin descartables –segons Quine– pels criteris de traducció que admetessin M1.

• REFERÈNCIES

• BREU BIBLIOGRAFIA COMENTADA:

Fonts:

Putnam, Hilary (1981): *Razón, verdad e historia*, Madrid, Tecnos, 1988; capítol 2.

Quine, Willard V. O. (1959): "Significado y traducción". A: L. M. Valdés (ed.), *La búsqueda del significado*; Madrid, Tecnos, 1991, pp. 244-269.

Quine, Willard V. O. (1960): *Palabra y objeto*. Barcelona: Labor, 1968; capítol 2.

Quine, Willard V. O. (1990): *La búsqueda de la verdad*. Barcelona: Crítica, 1992; capítol 3.

Quine, Willard V. O. (1969): "Relatividad ontológica". A: W. O. Quine, *La relatividad ontológica y otros ensayos*, Madrid, Tecnos, 1974, pp. 43-91.

(L'any entre parèntesis és el de publicació del treball original.) Quine (1959) presenta per primera vegada l'argumentació a favor de la tesi de la indeterminació de la traducció radical, que s'exposa també amb més amplitud en el capítol 2 de Quine (1960). Quine (1990), capítol 3, retorna al tema i incorpora alguna modificació destacable (com ja hem indicat).

Quine (1969) i Putnam (1981), capítol 2, es dediquen més específicament a la tesi de la *inescrutabilitat de la referència* (o *relativitat ontològica*), que afectaria només als predicats. Està estretament connectada amb la tesi de la indeterminació de la traducció, encara que no és clar com es relacionen exactament. Els tres primers autors mencionats a la bibliografia de consulta ressalten la diferència entre ambdues tesis.

Bibliografia de consulta:

García Suárez, Alfonso. *Modos de significar. Una introducción temática a la filosofía del lenguaje*. Madrid: Tecnos, 1997; cap. 14, secció 2.

García-Carpintero, Manuel. *Las palabras, las ideas y las cosas. Una presentación de la filosofía del lenguaje*. Barcelona: Ariel, 1996; cap. 12.

Hierro S. Pescador, José. *Principios de Filosofía del Lenguaje*. Madrid: Alianza Universidad Textos, 1985; cap. 8, seccions 5, 6 i 8.

Kutschera, Franz von. *Filosofía del lenguaje*. Madrid: Gredos, 1979; cap. 2, secció 3.

Pérez Otero, Manuel. *Aproximació a la filosofia del llenguatge*. Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona, 2001; cap. 7, secció 2.

Tots aquests llibres són manuals generals de filosofia del llenguatge. En les seccions indicades tracten la tesi de la indeterminació de la traducció. Pérez Otero (2001) es correspon amb els continguts que hem presentat aquí. Els altres textos inclouen així mateix rèpliques a l'argumentació de Quine; en el cas de Hierro (1985), són rèpliques més generals, contra els seus atacs a la idea d'analiticitat. A més de desenvolupar les seves pròpies crítiques, García Suárez (1997) i García-Carpintero (1996) fan menció també a una de les objeccions més importants a la tesi quineana, formulada per Gareth Evans.

• LLOCS WEB:

Referències sobre Quine (llibres, articles, fotos, humor, curiositats...):

<http://www.wvquine.org/>

Breu exposició de les principals aportacions de Quine:

<http://www-groups.dcs.st-and.ac.uk/~history/Obits/Quine.html>

Breu exposició de les principals aportacions de Quine amb accés al seu article *Two Dogmas of Empiricism*:

<http://www.philosophypages.com/ph/quin.htm#bib>

Bibliografia, cites, fotos...:

<http://www-groups.dcs.st-and.ac.uk/~history/Mathematicians/Quine.html>

